

Satires op Napoleons veldtocht naar Rusland

Laffe haan

Tijdens de Inlijving van Holland bij Frankrijk (1810-1813) gold een strenge censuur. Toch wisten veel schrijvers deze te omzeilen. Een van hen was Cornelius van Marle. Hij werkte als ambtenaar in dienst van de Fransen, maar schreef tegelijkertijd satirische gedichten over Napoleons veldtocht naar Rusland. Een gevaarlijk dubbelspel: hij belandde in de gevangenis. DOOR LOTTE JENSEN

Een belangrijk verzetmiddel tegen de Franse overheersing vormde de literatuur: via gedichten, romans en toneelstukken lieten schrijvers hun ongenoegen blijken over het napoleontische regime. Hoewel de censuur het steeds moeilijker maakte om kritiek te uiten, lieten auteurs zich niet de mond snoeren. Sommigen traden op in genootschappen, waar ze opruiende teksten voorlezen. Anderen lieten hun gedichten in het geheim in handschrift circuleren. En wie zijn tekst wilde publiceren, zorgde ervoor dat de kritiek zo goed verpakt was dat de autoriteiten de

teksten lieten passeren. Dat deden bijvoorbeeld Jan Fredrik Helters (1767-1813), Hendrik Tollens (1780-1856) en Adriaan Loosjes (1761-1817), die via metaforen en historische vergelijkingen hun landgenoten moed inspraken en tot verzet opriepen. Een vrijwel vergeten verzetdichter is Cornelius van Marle (1783-1859). Ten onrechte, want hij spotte als geen ander met Napoleon en de Fransen. Zijn meest geliefde onderwerp was Napoleons veldtocht naar Rusland. Verzen lang hekelde hij de heerszucht van de keizer. Van Marle kreeg er geen genoeg van te spotten met diens expansiedrift. Hij schilderde Napoleon af als een laffe zwakkeling, die niet bestand was tegen de kou, honger en weerbarstige kozakken. Cornelius van Marle werd op 11 februari 1783 geboren te Leiden. Hij volgde de Franse school en het gymnasium en schreef zich op zeventienjarige leeftijd in als student rechten in diezelfde stad. Hij leidde een losbandig studentenleven en had de reputatie ongodsdienstig te zijn. Hij verzuimde

colleges en las liever Franse boeken, dan dat hij zijn Latijn bijhield. Zijn leermeester F.A. Bosse, die later rector van het Leids gymnasium werd, was zo bezorgd dat zijn pupil aan het afglijden was, dat hij hem een logeërplaats aanbood, zodat ze samen zouden kunnen werken aan zijn studie. Of Van Marle daarvan gebruikt heeft gemaakt, is onbekend, maar feit is dat hij zijn studie voltooide en vervolgens promoveerde: in 1808 verdedigde hij zijn *Theses juridicae inaugurales*. Waarschijnlijk zal de steun van Bosse er wel iets mee te maken hebben gehad. Bij diens dood in 1840 bedankte Van Marle zijn leermeester namelijk uitvoerig voor diens hulp tijdens zijn tijd bij de 'Akademie'.

BELASTINGDIENST

Van Marle mocht dan gepromoveerd zijn, zijn toekomst zag er bepaald niet rooskleurig uit. Eind 1808 of begin 1809 verloor hij zijn hele vermogen. Hij sprokkelde geld bij elkaar met een 'klein, schraal bezoldigd ambt' en door bij te klussen als

TEKENING: LOUIS VAN GEIJN

vertaler en broodschrijver. Het tijt keerde, toen hij in 1810 door minister van Financiën Gogel (1765-1821) werd aangesteld bij de belastingen te Amsterdam. In januari 1812 werd hij overgeplaatst naar Den Haag, waar hij werkte als ambtenaar bij de waarborg. In zijn aanstellingsbrief werd Van Marle opgedragen om zijn ambt voorbeeldig te vervullen en om in ijver en trouw aan de keizer uit te blinken. Van dat laatste kwam weinig terecht: Van Marle schreef in het geheim satirische gedichten over de keizer en liet die onder vrienden circuleren. Van die gedichten zijn, voorzover bekend, geen handschriften overgeleverd. Volgens zijn jeugdvriend Georg Vreede, die Van Marle's levensverhaal optekende, gebruikte Van Marle de achterzijde van officiële belastingpapieren als kladpapier voor zijn verzen. Tastbare bewijzen zijn er echter niet overgeleverd. Toch kennen we de inhoud van Van Marle's gedichten, omdat hij ze in 1814, dus na het herstel van de onafhankelijkheid, uitgaf in de bundel *Rijmelarij*. Het werk was zo'n succes dat er datzelfde jaar nog een tweede druk verscheen. Van Marle verklaarde de gedichten uit verontwaardiging tegen de 'verfoeilijke en hemeltergende overheersching' te hebben geschreven. Ook had hij zich sterk geërgerd aan de 'vergedrevene lankmoedigheid' van zijn landgenoten. Uit de mond van iemand die notabene zelf zo ijverig voor het Franse bewind had gewerkt, klonk dat verwijt toch enigszins dubbel.

Van meegaandheid was in de poëzie van Van Marle echter geen sprake. Hij spuwde zijn gal uit over de Franse keizer en de soldaten die voor hem vochten. Mijspunt van zijn spot was de mislukte veldtocht naar Rusland. In 'De geopereerde haan' voert hij Napoleon bijvoorbeeld op als een kregelg haantje (symbool voor Frankrijk), dat zijn hok en gebied verlaat. Na het bezwangeren van een hennetje in moffenland (een verwijzing naar een mogelijk buitenechtelijk kind van hem) komt hij aan in het koude Rusland. Daar valt hij echter op zijn rug en verliest hij zijn 'haandom'. Als gecasteerde haan keert hij terug, verzuchtend: 'Wat had ik in Rusland te doen? / Ik ben als een haantje daar henen gegaan, / En kom nu terug als - kapoen.'

DAPPERE LEEUW

Van Marle's satires bevatten enkele standaard ingrediënten. Ten eerste is er sprake van terugkerende metaforiek waarin de laffe haan (Frankrijk) tegenover de dappere leeuw (Holland) wordt geplaatst. De haan klapwiekt hulpeloos, terwijl de moedige leeuw zich intussen brullend van zijn boeien weet te ontdoen. Dit soort contrastwerking is vooral bedoeld om de zwakte van Frankrijk te benadrukken en de eigen bevolking moed in te spreken. Ten tweede wemelt het van de verkleinwoorden, waarmee de nietigheid van Napoleon wordt benadrukt. Hij is een keizertje, een haantje, een vorstje, kortom hij stelt maar weinig voor. Hij is bovendien een lafaard die het vechten het liefste aan anderen overlaat. Wanneer Moskou in brand staat, is hij de eerste die de stad wil verlaten en eenmaal op de terugweg, draagt hij het opperbevel vliegensvlug over aan een ander. En ten slotte is

er de ijzige kou in Rusland, die tot hilarische taferelen leidt. Napoleon is een 'halfbevroren held', die klappertandend door ijs en sneeuw naar het Noorden optrekt. De kleumende keizer klaagt over wintervoeten en moet zijn toevlucht nemen tot de gebreide wintersokken van zijn echtgenote. Uiteindelijk is hij niet bestand tegen de barre weersomstandigheden en moet hij onverrichter zake weer huiswaarts keren.

Van Marle's meest beruchte gedicht is 'Katabasis of rapport van Xerxes deuterus in de raad zijner ministers'. Hierin beschrijft Van Marle nauwgezet Napoleons veldtocht naar Rusland. Hij presenteert het als een rapport van Napoleon voor de raad van zijn ministers, ofwel als een zakelijk verslag van een ooggetuige. *Katabasis*, betekent letterlijk 'afdaling', maar kan ook de figuurlijke betekenis hebben van af- of ondergang. De titel verwijst naar de destijds bekende tekst *Anabasis* ('opgang') van de Griekse dichter Xenophon. Daarin wordt de succesvolle expeditie van prins Cyrus III in 401 v. Chr. tegen zijn broer Artaxaxes, die koning was van het Perzische rijk, beschreven. Van Marle keert de zaken echter om en maakt er een afdaling en een nederlaag van. De *Katabasis* is op een melodie gezet, namelijk 'Wat de arme man niet lijden moet'. Of het om een bestaand wijsje gaat is niet bekend. Gelet op de ironische inhoud, kan ook dit een grapje zijn. Van Marle beschrijft eerst de triomfantelijke opmars van Napoleon. De keizer waant zich heer en meester, omdat de Russen zich steeds terugtrekken:

*Ik bragt mijn leger dus te veld,
En sloeg den Rus reeds in gedachten.
Je weet, ik ben een heele held,
Als ik de baas maar ben in krachten.
Ook ging het bijster naar mijn' wensch,
Mijn Heeren! - want ik zag geen mensch.*

Al snel ziet Napoleon in de verte de torens van Moskou liggen, maar dan begint zijn volk te klagen:

*Mijn volk begon, uit ééne mond,
Te klagen over wintervoeten.
Ik zei: 'zoo'n koudjen is gezond,
Dat hoedt jelui voor zomersproeten.'*

Hij pept ze op door te wijzen op 'het stadje' in de verte. Daar zullen ze zich kunnen warmen aan 'vuur, koek, en warme beddenjakken'. Maar dan stuiten ze op de rivier de Moskowa, waar ze eerst nog strijd moeten leveren. Van Marle doelt hier op de slag bij Borodino op 7 september 1812.

*Eerst kwamen we aan een vloed - verdoemd!
Wat wierden we daar heusch ontvangen!
(Ik heb Ney ook naar dien dag genoemd.)
De tranen lopen langs mijn wangen,
Bedenk ik hoe ons Kutusow
Daar vriend'lijk smeerde voor de kou.*

Maarschalk Ney diende onder Napoleon en kreeg vanwege zijn rol in de veldslag bij Borodino de eretitel 'Prins van Moskowa', terwijl de Russische veldmaarschalk Koetoezov zijn troepen het bevel gaf om zich terug te trekken. Eindelijk komt Napoleon aan in Moskou, maar het Kremlin blijkt een teleurstelling: 'toen ik het Kremlin had, / Wat vond ik? – een paar oude stevels'. Napoleon treft slechts een paar oude laarzen aan, namelijk die van Peter de Grote. Hij stuurt ze naar Parijs om ze daar in het museum te laten plaatsen. Moskou zelf blijkt ook tegen te vallen, want de huizen zijn al in brand gestoken, voordat ze er hun intrek in kunnen nemen. Grappend meldt Van Marle dat Napoleon zijn laatste warme nacht in het brandende Moskou heeft doorgebracht.

Napoleon zit intussen met de handen in het haar, want hij heeft 'niets te vreten, noch te stoken' meer. Hij besluit dan maar 'een ommetje' richting Polen te maken en een andere keer terug te keren naar Moskou. Op zijn terugreis raakt hij echter in het nauw, maar hij weet nog net te ontkomen:

*Ik kwam toch over 't ijs nog vrij,
Maar om mijn pluimje kon ik fluiten.
Die kousen, die mijn wijffe mij
Gebreid heeft, met gevulde kuiten,
Die heeft een Rus nu aan zijn pens;
't Is wat te zeggen voor een mensch!*

In één galop rijdt hij vervolgens door tot Warschau. Hij draagt het opperbevel over aan zijn zwager Joachim Murat, die niet veel later wordt opgevolgd door Napoleons stiefzoon Eugène Beauharnais. Napoleon verwacht zijn stiefzoon echter spoedig thuis, want het is in Rusland 'nog gansch niet pluus'. En met deze constatering eindigt het 'rapport' van Napoleons mislukte veldtocht:

*Mijn Heeren! zoo is 't land gesteld. –
Ik kruip nu zoetjes in de veren.
'k Heb alles op een hair verteld;
Zie jijlui nu den Rus te keeren.
Maar, wat er verder moog geschien,
Een kerel die er mij zal zien!*

Napoleon wordt als een ultieme lafaard neergezet: hij is niet bestand tegen een beetje kou en draagt het bevel aan anderen over, wanneer het hem (letterlijk) te heet onder de voeten wordt. Van Marle buit het contrast tussen de Russische kou en de hitte van de Moskouse brand mooi uit.

Het enige portret van Van Marle dat lijkt te zijn overgeleverd, is een tekening uit juli 1841 van de schrijver en zijn nichtje op de kermis (Rijksbureau voor Kunsthistorische Documentatie)

VERRADEN

Van Marle heeft het gedicht gedagtekend op 8 maart 1813, dus enkele weken na Napoleons terugkeer in Parijs. Van Marle zinspeelt in zijn tekst ook op een 'contra-maal' dat Napoleon in het voorjaar heeft gepland. Misschien vormde de 'conscriptie' van februari 1813 de directe aanleiding voor het gedicht, toen Napoleon nieuwe Hollandse troepen ronselde voor zijn leger, maar helemaal zeker is dat niet. Waarschijnlijk bestaat er wel een direct verband tussen *Katabasis* en Van Marle's arrestatie op 23 april 1813. De tekst had intussen een 'hoogst gevaarlijke ruchtbaarheid' gekregen en de auteur zou

door handlangers van de Franse politie verraden zijn. Van Marle was woedend over zijn arrestatie. Het zweept zijn haat jegens de onderdrukkers verder op. Vanuit zijn kerker schreef hij een vlammend protest getiteld 'Aan mijne tong'. Daarin legt de dichter zichzelf het zwijgen op, omdat het een misdrijf is geworden de waarheid te spreken. Boven het gedicht staat een veelzeggend fragment uit Vondels bekende gedicht 'Roskam' (ca. 1626), waarin deze de hebzucht van corrupte regenten hekelt en betoogt dat de waarheid niet te onderdrukken valt. De anders zo luchtige en satirische toon van Van Marle heeft plaats gemaakt voor haat en bitterheid. Hij spreekt met afschuw over degenen die hun diensten aan de duivel verkopen: zij 'verkrachten' de deugd en juichen als de misdrijf zegeviert over het recht.

Van Marle kwam er genadig van af: hij werd vierentwintig uur gevangen gezet en met een woord van bestraffing vrijgelaten. Het weerhield hem er niet van om zijn protest voort te zetten. Er volgde een reeks nieuwe gedichten, waarin hij de keizer bespote, waaronder 'Malbroekius Redivivus' (1 mei 1813). Daarin beschrijft Van Marle opnieuw Napoleons mislukte veldtocht naar Rusland: 'Een Keizer, jong van dagen, / Mironton, mironton, mirontaine; / Die alles kon verdragen, / Behalve sneeuw en ijs'. Ook veegde Van Marle de vloer aan met een vriend die zich vrijwillig bij de Gardes d'honneurs had aangemeld: de vriendschap tussen hen was nu definitief over. Alleen voor degenen die recht en waarheid dienden, wenste hij zijn hart open te stellen.

Na de bevrijding van de Fransen blikte Van Marle nog eens terug op de veldtocht naar Rusland in een lang satirisch heldendicht, getiteld 'De Napoleonade, heldendicht in vier zangen'. Hij gebruikt het hoogverheven genre van het heldendicht om Napoleon als antiheld neer te zetten, want van werkelijke heldendaden is geen sprake. Van Marle kiest een

epische inzet ('Ik zal zingen van...') om het contrast te vergroten. Het wemelt opnieuw van de verkleinwoorden en de kou vormt een centraal motief, de gebruikelijke spot met de kou. De eerste vier strofen zijn illustratief voor de teneur:

*Er was eens een Bretteur [kempphaan],
Die baas speelde over allen,
En één, twee, drie ging vallen,
Alleen door één sapeur [soldaat die loopgraven maakt]
Zoo broos zijn de aardse dingen!
'k Zal daar een lied van zingen.*

*Dit Vorstje trok te veld.
Waarom? – dat mogt ik weten.
Hij scheen het zelf vergeten;
Want heeft het nooit verteld.
Men zei, het was om krotten [bieten]
In Rusland te gaan poten.*

*Hij toog, door sneeuw en ijs,
Regt toe regt aan op 't Noorden,
Naar 's aardrijks verste boorden.
Mij dunkt, dat was niet wijs.
'k zou liever, in het vriezen,
Een warmer hoekje kiezen.*

*Ook zag de man al ras,
Hij was niet bij zijn vrienden.
Hij dacht een stad te vinden,
Maar vond er niets dan asch;
En schoon, een vriend van stoken,
Hij kon niet tegen 't rooken.*

Dit gedicht werd als laatste opgenomen in de bundel *Rijmelarij*, waarvan de eerste druk in mei 1814 verscheen. Het sloot daarmee Van Marle's werk als verzetsdichter af. Van Marle's bundel kreeg nog wel enige aandacht in de pers, maar de bundel raakte al snel in de vergetelheid. Later deden verschillende personen nog een poging Van Marle's bijdrage aan de verzetsliteratuur onder de aandacht te brengen. Na het overlijden van Van Marle in 1859 publiceerde zijn jeugdvriend Vreede bijvoorbeeld een levensbeschrijving, waarin hij Van Marle een 'stoute en geniale dichter' noemde, die met gevaar voor eigen leven het napoleontische regime had 'getuchtigd'. De 19e eeuwse historicus en letterkundige Theod. Jorissen gooide er nog een schepje bovenop. Van Marle zou de 'angstvalligheid van ontelbaren' hebben weten te verdrijven en de publieke opinie 'een schok' hebben toegebracht die 'beslissend' was. Dat laatste is misschien iets te veel eer voor de dichter die gelijktijdig in Franse dienst werkte. Maar dat Van Marle's verzetsstem ook anno 2012 nog de moeite waard is gehoord te worden, staat vast. ■

LOTTE JENSEN is universitair hoofddocent historische Nederlandse letterkunde aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Zaken doen met Rusland?

Het Nederland Rusland Centrum (NRCe) kan U wellicht helpen. Het NRCe is een initiatief van de Rijksuniversiteit Groningen en de Gasunie. Het Centrum stelt zich ten doel Nederlandse bedrijven op de Russische markt te ondersteunen en Nederlandse en Russische bedrijven te koppelen. Het NRCe beschikt over vertegenwoordigingen in St. Petersburg en Moskou. Tevens zijn wij op de hoogte van bestaande subsidieregelingen.

De volgende vormen van ondersteuning worden geboden:

- Onderzoeksrapport voor producten in Rusland
- Beursbezoek
- Vertegenwoordiging/vestiging/joint venture
- Certificering – Ieder product kan alleen legaal op de Russische markt worden gebracht indien het desbetreffende product is gecertificeerd.

Inlichtingen?

Nederland-Rusland Centrum
Antonius Deusinglaan 2
9713 AW Groningen

J.S.A.M.van.Koningsbrugge@rug.nl
050-3639149 / 06-29173007
www.nedruscentrum.nl

Ontdek de militaire geschiedenis van de Napoleontische tijd in het Collectie Informatie Centrum

legermuseum
Delft | www.legermuseum.nl

Kijk op de website voor openingstijden en maak een afspraak: cic@legermuseum.nl

In Memoriam Tentoonstelling in het Stadsarchief Amsterdam

Portretten van gedeporteerde en vermoorde Nederlandse kinderen uit de Tweede Wereldoorlog. Guus Luijters en Aline Pennewaard hebben de namen en foto's verzameld van bijna 18.000 kinderen. Op de tentoonstelling in het Stadsarchief zijn alle namen van de kinderen te lezen en worden de beschikbare foto's tentoongesteld. Ook worden de levensverhalen verteld van vijftien kinderen.

Vijzelstraat 32, Amsterdam.
Van 10 februari t/m 20 mei 2012.
www.stadsarchief.amsterdam.nl